

Έτος Γ'.

ΕΝ ΣΜΥΡΝΗ 1875.

Φυλ. ΙΒ'.

ΕΝΑΡΚΤΗΡΙΟΣ ΛΟΓΟΣ

τοῦ ἐν τῇ Εὐαγγελικῇ Σχολῇ καθηγη-
τοῦ τῆς Ἱστορίας Π. Καρολίδου ἐκ-
φωνηθεὶς κατὰ τὴν ἐναρξιν τοῦ
μαθήματος αὐτοῦ ἐν τῇ Δ'. τοῦ
Γυμνασίου τάξει τὴν 2
Ὀκτωβρίου 1875.

Κύριοι.

Ἄφου κατὰ πρῶτον ἐκφράσω δημόσια καὶ
διαρρήδην ἐνώπιον ὑμῶν τὴν βαθεῖαν εὐγνω-
μοσύνην μου πρὸς τὸν σεβαστὸν μαι καὶ σο-
φὸν διδάσκαλον ἄλλοτε, νῦν δὲ προϊστάμενον
καὶ συνάδελφον κύριον Κ. Ξανθόπουλον διὰ
τὴν τιμὴν, ἣν μοι περιποίησε καλέσας με ὁμο-
φώνῳ τῆς σεβαστῆς Ἐφορίας ψήφῳ εἰς τὴν
σπουδαίαν ταύτην ἑδρὰν τοῦ καθηγητοῦ τῆς
Ἱστορίας ἐν τῷ περικλεεῖ τούτῳ καὶ πᾶσι
σεβαστῷ, ἰδίως δὲ ἐμοὶ τὰς ἡδίστας τοῦ
βίου ἀναμνήσεις διεγείροντι ἐνδικαιτῆματι
(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. ΙΒ'.)

τῶν Μουσῶν, προβαίνω εἰς τὴν ἐναρξιν τοῦ
μαθήματος, ὅπερ κατὰ τὸ Πρόγραμμα θέλε-
τε ἀκούσει παρ' ἐμοῦ, ἥτοι τὴν Ἱστορίαν τῶν
νεωτέρων χρόνων. Ἀλλ' εἴνα ἀνακαλέσω εἰς
τὴν μνήμην ὑμῶν ζωηρότερον τὴν μέχρι
τοῦ μέρους τούτου σειρὰν τῆς Γεν. Ἱστορίας
καὶ συστηματικωτέραν καταστήσω τὴν πε-
ραιτέρω πορείαν, κρίνω σκόπιμον νὰ διαλά-
βω ἐν κεφαλαίῳ βραχέα τινὰ περὶ τοῦ ἀν-
τικειμένου τῆς Ἱστορίας καθόλου καὶ τοῦ
σκοποῦ αὐτῆς.

Ἱστορία ἐν τῇ εὐρυτάτῃ τῆς λέξεως ση-
μασία δύναται νὰ θεωρηθῇ ἡ γνῶσις ἡ πα-
ράστασις παντός, ὅπερ ἐν τῇ φύσει ἢ ἐν τοῖς
ἀνθρώποις, ἐν γένει ἐν τῷ χώρῳ τῆς πεί-
ρας, συνέβη ἢ συμβαίνει, ἐπομένως ἢ διὰ τῆς
πείρας ἢ διὰ μελέτης προσκτωμένη, ἀντιθέ-
τως πρὸς τὴν φιλοσοφίαν, ἥτοι τὴν γνῶσιν
πασῶν τῶν γενικῶν καὶ ἀναγκάσιον καὶ διὰ
τοῦτο μόνον διὰ τοῦ λογικοῦ νοητῶν ἀλη-
θειῶν. Κατὰ τὴν στενοτέραν ὅμως ἔννοιαν
ἡ ἱστορία περιλαμβάνει μόνον τὰ κατὰ χρό-
νον καὶ τόπον καὶ τὰς περιστάσεις ὁρισμέ-

να συμβάντα, κατὰ δὲ τὴν ἰδιαιτάτην καὶ στενοτάτην σημασίαν τοιαῦτα μόνον γεγονότα, εἰς ᾧ ἀνθρώπιναι ἐνεργεῖαι ἢ πάθη δίδουσι τὴν ὕλην, ἢ τοιαῦτα, ἅτινα καὶ περ φυσικῶς ἄνευ τῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας γινόμενα, ἔχουσιν ἐν τούτοις σχέσιν τινὰ ἢ ἐπιρροὴν πρὸς τὰς τοῦ ἀνθρώπου ἐνεργείας ἢ πάθη, ὥστε κατὰ τοῦτο ἱστορία εἶναι τὸ σύνολον πασῶν ἐκείνων τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων ἢ πάντα τῶν φυσικῶν γεγονότων, ἅτινα ἐπενήργησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου. Ἵνα δὲ νοήσωμεν εἰς τί συνίσταται ἡ ἀνάπτυξις αὕτη καὶ τίς ἡ διαφορὰ τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῆς λοιποῦς φύσεως (τῆς περὶ φύσιν ἱστορίας)· ἀνάγκη ἐκ τῶν προτέρων νὰ προσδιορισθῇ ἡ τε οὐσία καὶ ἡ ἐν τῇ φύσει τῶν ὄντων θέσις τοῦ ἀνθρώπου, ὅστις ἐστὶν αὐτὸ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἱστορίας. Ὁ ἄνθρωπος, δικαίως ἐκλήθη Μικρόκοσμος ἐν Μακροκόσμῳ, διότι τὰ κυριώτατα τῶν στοιχείων, ἐξ ὧν συνίσταται ὁ ἐκτὸς τοῦ ἀνθρώπου αἰσθητὸς μέγας κόσμος ὑπάρχουσι συντρησμένα ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι, ἡ δὲ θαυμαστὴ ἐκείνη ἁρμονία καὶ τάξις τοῦ παντὸς εὐρίσκουσι τὴν καλλίστην καὶ τελειοτάτην αὐτῶν ἀναλογίαν ἐν τῇ ἐσωτερικῇ ἐκείνῃ δυνάμει, ἣν καλοῦμεν ψυχὴν.

Διὰ τῆς ἐσωτερικῆς ἐκείνης δυνάμεως ὁ ἄνθρωπος ἀνήκει εἰς τὴν τάξιν ἐκείνην τῶν φυσικῶν ὄντων, ἅτινα καλοῦσιν ἐνόργανα, καὶ δὴ ἀποτελεῖ τὸ ὑψιστον καὶ τελειότατον τούτων εἶδος καὶ βαθμὸν, καθ' ὃν ἡ ὀργανικὴ δύναμις, ἥτοι ἡ ἐπὶ τὴν φύσιν καὶ διὰ τῆς φύσεως ἐνεργοῦσα πνευματικὴ δύναμις ἀντιλαμβάνεται ἑαυτῆς ὡς συνειδυίας ἀτομικότητος, ὡς ἐγώ. Τὸ πνεῦμα ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἐλεύθερον λογικὸν ἐγὼ γενόμενον κατορθοῖ τὴν ἀπὸ τῆς φύσεως ἐλευθέρωσιν αὐτοῦ διὰ τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ τῆς ἐλευθερίας τῆς ἐνεργείας αὐτοῦ. Ἐν τῇ περαιτέρῳ ἀναπτύξει καὶ ἐνεργείᾳ ἐνθεν μὲν τείνει ἵνα ὑπαγάγῃ τὸ ἀντικείμενον ἥτοι τὴν ἐκτὸς φύσιν ὡς ἑαυτῷ, ἐνθεν δὲ ἐν τῇ διηνεκῇ ταύτῃ σπουδῇ ἔρχεται εἰς ἐπαφὴν καὶ ἐνίοτε εἰς σύγκρουσιν πρὸς ἕτερα αὐτοσυνεί-

δητα ὄντα, ἥτοι πρὸς τοὺς ὁμοίους αὐτῷ ἀνθρώπους. Ἐντεῦθεν ἐν τῇ πνευματικῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀναπτύξει καὶ ἐνεργείᾳ ἐνθεν μὲν ἔρχεται ἄγῶν διηνεκῆς κατὰ τῆς φύσεως, ὅστις εἶναι ἡ ἀρχὴ τῆς διανοητικῆς αὐτοῦ προόδου, ἐνθεν δὲ ἡ ἀρχὴ τῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, ἀμφότερα δὲ ταῦτα συνδυαζόμενα πρὸς ἀλλήλα καὶ ἐπιδρῶντα ἐπ' ἀλλήλα ἀποτελοῦσι τὴν καθόλου πρόσδον ἢ ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου, ἥτις ἐστὶ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἱστορίας αὐτοῦ, ἥτις κατὰ τοῦτο ἰδίως διακρίνεται ἀπὸ τῆς ἱστορίας τῆς λοιπῆς φύσεως, ὅτι ἐνταῦθα, ἐν τῷ φυσικῷ δηλονότι κόσμῳ, τὰ πάντα γίνονται ὑπὸ νόμων αἰώνιων καὶ ἀναλλοιώτων καὶ παρίστανται ὑπὸ τὴν αὐτὴν πάντοτε ὄψιν, ἐν ᾧ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, τὰ πάντα γίνονται διὰ τῆς ἐλευθερίας καὶ αὐτοσυνειδήτου ἐνεργείας τοῦ ἀνθρώπου καὶ ἔνεκα τῆς διηνεκοῦς μεταβολῆς αὐτῶν παρίστανται ὑπὸ ποικίλας κατὰ χρόνον ὄψεις.

Ἡ ἑκτασις, ἐντεῦθεν δὲ καὶ ὁ χώρος τῆς ἱστορίας καὶ ἐν τῇ στενωτάτῃ σημασίᾳ θεωρουμένη εἶναι ἄπειρος. Ἀπέραντον πέλαγος συμβάντων ἐκτείνεται ὀπισθεν ἡμῶν, καὶ τὸ ρεῦμα τοῦ χρόνου πλημμυρεῖ διηνεκῶς διὰ τῶν καθ' ἑκάστην ἡμέραν καὶ ὥραν προσερχομένων νέων κυμάτων συμβάντων φαινομένων καὶ ὀνομάτων. Τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα, μὴ ἀντέχον εἰς τὸ ἄπερον μέγεθος τῶν πραγμάτων τούτων, καταλείπει καὶ τὴν ὡς ἐγγιστα ἀκριβῆ ἀντίληψιν αὐτῶν, καὶ ἡ λήθη πολλάκις εἶναι ἡ ἀδυσώπητος τύχη τοῦ πλείστου τῆς ἱστορίας μέρους. Καὶ ἡ ἐπιστήμη, ἡ ζητοῦσα τὴν διατήρησιν, καλάνεῦρεσιν τῶν ἀξιοσημειώτων γεγονότων ἀνομολογεῖ πολλάκις, ὅτι τὸ ἀξιωματικόν εἶναι ἔννοια σχετικὴ, καὶ ὅτι πολλάκις ὅ,τι ὑπὸ γενικὴν ἐποψιν καὶ ἐρευναν θεωρεῖται ἀσήμαντον, διὰ λόγους ὅλως ἰδιαιτέρους δύναται νὰ ἔχῃ ἀξίαν διὰ πολλοὺς ἢ ἐνίους. Ἐντεῦθεν, ἵνα δυνηθῇ τις νὰ εἰσδύσῃ εἰς τὰς διαφόρους ἐπόψεις τοῦ ἀνεξαντλήτου αὐτῆς βάθους, καθίσταται ἀπαραίτητος ἡ πολυειδὴς κατὰ τὸ ἀντικείμενον καὶ κατὰ τὴν μορφήν αὐτῆς διαίρεσις.

Ἄλλ' οἷοσδ' ἥποτε καὶ ἂν ἦ ὁ ἀτομικὸς σκοπὸς, ὃν προτίθεται ἕκαστος ἐν τῇ σπουδῇ τῆς ἱστορίας, τὸ κάλλιστον αὐτῆς θεμέλιον ἔσται πάντοτε γενικὴ τις ἢ καθολικὴ ἱστορία. Διὰ ταύτης λαμβάνει ἰδέαν ὁ σπουδάζων τοῦ πλάτους καὶ τῆς γενικωτάτης μορφῆς τῆς περιοχῆς τῆς ἱστορίας, τῆς συναφείας τῶν κυριωδεστάτων αὐτῆς μερῶν καὶ τῶν ἀμοιβαίων αὐτῶν σχέσεων· δι' αὐτῆς ὑψοῦται εἰς τὴν ὑψηλὴν ἐκείνην σκοπιάν, ἐξ ἧς δύναται νὰ ἐφορᾷ καὶ νὰ κρίνῃ τὰ ἀνάρηματα γεγονότα· καὶ ἐπειδὴ παριστᾷ μόνον τὸ μέγα καὶ γενικόν, ἀποτελεῖ τὴν οὐσίαν τῆς ἱστορίας καὶ διδάσκει ἡμᾶς πῶς ἐν τῇ σπουδῇ τῶν εἰδικῶν ἱστοριῶν νὰ νοήσωμεν, ἐκτιμήσωμεν καὶ δικτάζωμεν ἐρθῶς τὰ συμβάντα.

Ἡ γενικὴ ἱστορία εἶναι πρὸς τούτοις ἡ ἀπαραίτητος προπαρασκευὴ πρὸς Φιλοσοφίαν τῆς ἱστορίας, δι' ἧς ἡ ἱστορία ἀπὸ ἀγνόου θησαυροῦ τῆς μνήμης γίνεται τροφή τῆς διανοίας καὶ τοῦ αἰσθήματος, καὶ δι' ἧς ἡ ἱστορία καθίσταται ἀληθὴς ἐπιστήμη, διδάσκουσα πῶς νὰ κρίνωμεν τὴν σπουδαιότητα καὶ τὸ ἀξιόπιστον τῶν γεγονότων, νὰ νοήσωμεν τὰ αἷτια καὶ τὰ αἰτιατὰ τῶν συμβαινόντων καὶ τέλος τὴν λογικὴν καὶ ὠφέλιμον χρῆσιν τῶν γνώσεων τούτων ἐν τε τῷ ἰδιωτικῷ καὶ τῷ δημοσίῳ βίῳ.

Τὸ ἀντικείμενον τῆς Γενικῆς Ἱστορίας εἶναι τι ὅλον ἔχον ἐνότητα, οὐχὶ δὲ ἀπλῆ τῶν γεγονότων συναγωγὴ. Τὸ ἀντικείμενον αὐτῆς τοῦτο εἶναι ὁ κόσμος κατὰ τὴν στενωτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν, ἥτοι τὸ ἀνθρώπινον γένος καὶ ἡ κατοικία αὐτοῦ, ἥτοι ἡ Γῆ. Τὰ δὲ συμβάντα, ἅπερ ἀφηγεῖται ἡ Γενικὴ Ἱστορία, εἶναι τὰ ἀξιωματικώτατα καὶ σπουδαιότατα τῶν γεγονότων, ἔχοντα οὐχὶ δηλονότι τοπικόν τι ἢ χρονικόν, ἢ ὑπὸ ἰδιαιτέρου τινὸς σκοποῦ ἐξαρτώμενον, ἀλλὰ γενικόν τι καὶ αἰώνιον ἐνδιαφέρον· ἐπομένως ἡ Γενικὴ ἱστορία εἶναι ἡ συστηματικὴ ἀφήγησις πασῶν τῶν σπουδαίων μεταβολῶν ἢ ἀναπτύξεων τοῦ ἀνθρώπινου γένους καὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ οἰκουμένης γῆς, ἐξ ἧς καταγοεῖται ἀληθῶς ἢ τε νῦν καὶ

ἢ ἐκάστοτε κατάστασις ἀμφοτέρων. Διὰ τῆς ἀνευρέσεως καὶ τῆς συστηματικῆς ἀφηγήσεως, ἔτι δὲ καὶ διὰ τῆς ἐρθῆς περὶ τούτων κρίσεως ἀναπτύσσεται τὸ πνεῦμα τὸ ἱστορικόν. Ἀλλὰ καὶ πολλὰ συμβάντα μικρά, ἅτινα καθ' ἑαυτὰ θεωρούμενα δὲν εἶναι παγκόσμια ἱστορικὰ γεγονότα, δὲν ἀποκλείονται ἐκ τῆς Γενικῆς ἱστορίας, ὅποτε μετὰ τούτων ὡς αἰτίων συνδέονται ἀποτελέσματα σπουδαῖα, ἢ ὅποταν τὰ μικρά ταῦτα γεγονότα ἀποτελῶσι σημεῖον μεταβάσεως μεταξὺ μεγάλων μεταβολῶν, ἐκπληροῦντα τὰ μεταξὺ αὐτῶν διαλείμματα καὶ συντελοῦντα ἐν γένει εἰς τὴν συστηματικὴν καὶ πλήρη γνῶσιν τῆς ἀρχῆς, τῶν ἐπενεργειῶν καὶ τῆς κατὰ χρόνον ἀλληλουχίας αὐτῶν, ἔτι δὲ τῆς γενικῆς τοῦ κόσμου καταστάσεως.

Ἐντεῦθεν νοεῖται, ὅτι τὰ θορυβώδη γεγονότα, οἷον πόλεμοι καὶ μάχαι καὶ δυναστείων μεταβολαί, καὶ θρόνων ἀνατροπαὶ καὶ τὰ τοιαῦτα δὲν εἶναι τὰ μόνον ἀξιωματικώτατα ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἀλλὰ πολὺ περισσότερον αἱ ἡρέμα ἐκείναι καὶ ἐν σιγῇ ἐπερχόμεναι μεταβολαί, αἵτινες ἐπενεργοῦσιν ἰσχυρότερον καὶ διαρκέστερον ἢ αἱ σφοδρόταται θύελλαι, καὶ οἱ σιωπηλοὶ ἐκείνοι καὶ ἀφανεῖς κατ' ὄψιν πολλάκις συνδυασμοὶ ἠθικῶν αἰτίων, τῶν ὁποίων ἡ φυσικὴ καὶ δὴ ἡ ἀπλουστάτη συνέπεια εἶναι αἱ ὑπὸ τῶν πολλῶν μετ' ἐκπλήξεως παρατηρούμεναι μεγάλαι καὶ βίαιαι ἀνατροπαὶ καὶ ἐπαναστάσεις ἐν οἷωδ' ἥποτε συστήματι τοῦ ἀνθρώπινου βίου. Ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἥτοι ἐν τῷ κόσμῳ τῷ ἠθικῷ, συμβαίνει τὸ αὐτὸ, ὅπερ καὶ ἐν τῇ φύσει. Σφοδρὸς τις ἄνεμος ἢ σεισμὸς δύνανται νὰ ἐπενέγκωσιν παροδικὰς μόνον καὶ μεμονωμένας καταστροφάς. Ἀλλὰ ποία ἡ τούτων δύναμις παραβαλλομένη πρὸς τὴν ἥρεμον μὲν ἀλλὰ τὰ πάντα ζωογονοῦσαν ἐαρινὴν αὔραν τὴν βραδείαν μὲν ἀλλὰ ἀκατάσχετον ἐπιρροὴν τῶν μεταβολῶν τοῦ κλίματος, τῶν ὥρων τοῦ ἔτους; Ἐκπληκτικὴ βεβαίως ἦτον ἡ ἀνατροπὴ τοῦ πολιτικοῦ συστήματος τῆς Εὐρώπης, ἡ ἐπενεχθεῖσα διὰ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως, ἀλλ' αὕτη ἡ Γαλλικὴ ἐπα-

νάστασις ἦτο φυσικὴ συνέπεια μακρᾶς σειρᾶς ἡρέμα καὶ ἀνεπαισθήτως ἐνεργούντων ἡθικῶν αἰτίων. Θορύβων καὶ πατάγων ἐπλήρωσαν τὴν οἰκουμένην αἱ τοῦ Τσιγγισχάν κατακτήσεις· ἀλλ' ἤδη σχεδὸν ἐλησμονήθησαν. Ἡρέμα καὶ ἄνευ θορύβου ἐθεμελιώθη καὶ διεδόθη ἡ Χριστιανικὴ θρησκεία, ἀλλ' ὅπόσον ἰσχυρὰ ἡ ἐπενέργεια αὐτοῦ ἐπὶ τοὺς παρελθόντας καὶ τοὺς μέλλοντας ἔτι αἰῶνας!

Ὅσαι τῶν ἀλλοιώσεων τῆς Γῆς παρήχθησαν ὑπὸ φυσικῶν ὁλως ἐνεργειῶν δευτερεύουσιν κατέχουσιν θέσιν ἐν τῇ Παγκοσμίῳ ἱστορίᾳ, διότι ἂν καὶ τὰ αὐτὰ ἐκεῖνα στοιχεῖα καὶ δυνάμεις, αἵτινες παρήγαγον τὴν νεωτάτην τῆς Γῆς μορφήν, ἐξακολούθησαν ἐνεργοῦσαι καὶ μετὰ τὴν διαμόρφωσιν ταύτην καὶ ἐπ' ἡγεγυῖαν τινὰς μεταβολὰς ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας, ὅμως αἱ πλεῖσται τούτων (λ. χ. ὁ χωρισμὸς τῆς Σικ. ἀπὸ τῆς Ἰταλίας, τῆς Βρετανίας ἀπὸ τῆς Γαλλίας) συνέβησαν ἐκ προϊστορικοῦ χρόνου καὶ ἐπομένως δὲν περιλαμβάνονται ἐν τῇ σειρᾷ τῆς γνωστῆς ἡμῖν καὶ ἐρεῦνης ἐπιδεκτικῆς σειρᾶς τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων καὶ τυχῶν· ἄλλαι (ὡς λ. χ. ἡ σμίκρυνσις τῆς Κασπίας, ὁ σχηματισμὸς τῆς Μεσογείου θαλάσσης) στηρίζονται ἐπὶ ἀπλῶν ὑποθέσεων. Ἄλλαι μεταβολαὶ φυσικαί, οἷον ἀνάδυσις νέων νήσων, ὁρέων, λιμνῶν αἱ προσχωρήσεις θαλασσῶν πρὸς ἡπείρου καὶ τανάπαλιν, δὲν ἔχουσι μεγάλην ἀξίαν διὰ τὴν ὅλην ἱστορίαν· ἄλλαι πάλιν μεταβολαὶ, ὅσαι ἐξετελέσθησαν οὐχὶ αἰφνιδικῶς ἢ βιαίως, ἀλλὰ κατὰ μικρὸν, ὡς χθαμαλώσεις ὁρέων ἢ ὑψώσεις κοιλάδων, μόνον ἐν ἐπιθεωρήσει πολλῶν χιλιετηρίδων δύνανται νὰ παραστήσωσιν τι σημαντικὸν ἐξαγόμενον. Ὅθεν ἐπιεικῶς ἀφίησι ταῦτα ὁ ἱστορικὸς, ἄλλως λίαν σπουδαῖα καὶ διδασκτικά, εἰς τὸν φυσιοδίφην καὶ τὸν γεωλόγον. Τοσοῦτον σπουδαιότερον εἶναι διὰ τὸν ἱστορικὸν αἱ μεταμορφώσεις τῆς Γῆς, αἱ διὰ τῆς ἀνθρωπίνης χειρὸς ἢ τέχνης γινόμεναι. Αὗται δὲ εἶναι ἅπαιροι τὸ πλῆθος καὶ ἐκπληκτικαὶ τὸ μέγεθος. Παρατηρήσατε γῆν ἀνέπαρον ἔτι ὑπὸ ἀνθρωπίνης χει-

ρὸς κειμένην ὑπὸ τὸ κάλλιστον τοῦ οὐρανοῦ κλίμα, ἔχουσιν καρποφορώτατον ἔδαφος, δαψιλῶς ἀρδευόμενον ὑπὸ ὑδάτων, καὶ διὰ τῆς καλλίστης διαδοχῆς λόφων καὶ κοιλάδων ποικιλλομένην· φαντάσθητε τὴν ὄψιν τῆς χώρας ταύτης, ἐν ὧσιν μένει ἀπρόσιτος εἰς τὴν ἀνθρωπίνην ἐνέργειαν, καὶ παραβάλετε αὐτὴν πρὸς τὴν ὄψιν τῶν ἀγρίων ἐκείνων ἐρημιῶν, αἵτινες ὑπέκυψαν εἰς τὴν ἐπιβροχὴν τῆς ἀνθρωπίνης τέχνης. Αὕτη τὰς εἰδεχθεῖς ἀγρίας χώρας μεταβάλλει εἰς παραδείσους καὶ τὴν δαμασθεῖσαν ἐρημίαν πληροὶ δι' ἀναρίθμων οἰκημάτων, καταστρέφει τὸ μέγα πλῆθος τῶν καταργούντων τὴν γῆν ἀγρίων δένδρων καὶ ἐπὶ τοῦ ἐλευθερωθέντος εὐρέως πεδίου σπείρει τὸν ὠφέλιμον αὐτῆς σπόρον, ξηρὰ καὶ ἀμμώδεις πεδιάδας ποτίζει, καὶ τὰ δηλητηριώδη ἔλη ὑποτάσσει εἰς τὸ ἄροτρον. Εἰς μάτην τὸ ρεῦμα τοῦ ποταμοῦ ἀγωνίζεται νὰ ὑπερβῇ τὰς ὄχθας αὐτοῦ ἢ τὰ ἀφρόεντα τῆς θαλάσσης κύματα νὰ παρὰσύρῃ τὰ ὄχυρά κατ' αὐτῶν προχώματα. Ὁ ἄνθρωπος κατασκεύασε γεφύρας ἐπὶ φαραγγίων ἀβύσσων, ὁδοὺς ἐπὶ φοβερῶν βράχων, τὰ ἄγρια τῶν ὑδάτων ρεύματα μετέβαλεν εἰς ἡσύχους ποταμοὺς, ἠνώσε τούτους διὰ διωρύγων, διέτεμε γαίης καὶ ἡπείρους καὶ ἠνώσε θαλάσσας, ἐξευξε τὸν Ἑλλήσποντον, διώρυξε τὸν Ἀθῶ. Πολλὰ τὰ δεινὰ, λέγει ὁ ποιητής (Σοφ. Ἀντ. 332—364).

Πολλὰ τὰ δεινὰ καὶ οὐδὲν ἀνθρώπου δεινότερον πέλει· τοῦτο καὶ πολιοῦ πέραν πόντου χειμερίῳ νότῳ χωρεῖ περιβρυχίοισι περὶ ὧν ὑπ' οἰδμασι θεῶν τε τὰν ὑπερτάταν Γᾶν ἀφθιτον, ἀκαμάταν ἀποτρέεται. Ἰλλομένων ἀρότρων ἔτος εἰς ἔτος, ἵππεῖω γένει πολέων. Κουφονόων τε φύλον ὀρνίθων ἀμφιβαλὼν ἄγει καὶ θηρῶν ἀγρίων ἔθνη, πόντου τ' εἶναι λίαν φύσιν σπείραιοι δικτυοκλώστοις, περιφραδῆς ἀνὴρ.

κρατεῖ δὲ μηχαναῖς ἀγρούλου θηρὸς ὀρεσ-
σιβάτα, λασιόχενά θ'
ἵππου ἀέξεται ἀμφίλοπον ζυγὸν οὐρεῖόν
τ' ἀκμήτα ταῦρον
Καὶ φθέγμα καὶ ἀνεμὸν φρόνημα καὶ ἀ-
στυνόμους
ὄργας ἐδιδάξατο καὶ δυσάυλων πάγων ὑ-
παίθρεια καὶ

δύσμοθρα φεύγειν βέλη·
Παντοπόρος ἄπορος ἐπ' οὐδὲν ἔρχεται
τὸ μέλλον· Αἶδα μόνον φύξιν οὐκ ἐπάξε-
ται
νόσων δ' ἀμηχάνων φυγὰς ζυμπέφρασται.

Αἱ ἐπὶ τῆς γῆς ἀλλοιώσεις ἔχουσι σπου-
δαιότητα διὰ τὴν ἱστορίαν, ἰδίως ἕνεκα τῆς
ἐπιβροχῆς, ἣν ἀσκῶσιν ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν
τοῦ ἀνθρώπου, ἥτοι ἐπὶ τὰς διαφορὰς με-
ταβολὰς τῶν καταστάσεων αὐτοῦ. Θυμιά-
ει τῷ ὄντι αἱ ἀλλοιώσεις καὶ μεταβολαί,
εἰς αἷς ὑπέκυψεν ὁ ἄνθρωπος ἐν τῇ πορᾷ τοῦ
χρόνου καὶ οὐδὲν ὑπάρχει μᾶλλον καταγοη-
τεῦον τὴν διάνοιν καὶ τὴν φαντασίαν αὐ-
τοῦ ἢ αἱ τούτου μελέται. Ἐκ τούτου μαν-
θάνομεν, τί ἤμεθα, τί ἐσμεν καὶ τί δυνάμε-
θα ἔτι νῦν ὦμεν ἥτοι τὸ κεφάλαιον τῆς ὑψί-
στης ἔντε τῷ πολιτικῷ καὶ ἰδιωτικῷ βίῳ
σοφίας.

Ὅποῖαι μεγάλαι διαφοραὶ καὶ ἀντιθέσεις
ἐν τε τῇ ἐξωτερικῇ τοῦ σώματος διαπλά-
σει καὶ ἰδίως κατὰ τὴν διανοητικὴν καὶ ἠθι-
κὴν διάπλασιν ἀτόμων τινῶν πρὸς τὸ πολὺ
πληθος ἢ μεταξὺ λαοῦ πρὸς ἕτερον λαὸν ἢ με-
ταξὺ προγόνων πρὸς ἀπογόνους! Ὅποῖα ἡ δια-
φορὰ μεταξὺ Σωκράτους ἢ Πλάτωνος ἢ Ἀρι-
στοτέλους καὶ τινος τῶν ἐκ τοῦ πολλοῦ
πλήθους ἀνθρώπων, ἢ μεταξὺ τῶν Ἑλλήνων
καὶ λαοῦ τινος ἐκ τῶν ἐνδοτέρων τῆς Ἀφρι-
κῆς, ἢ τῶν συγχρόνων τοῦ Φερώνεως πρὸς
τοὺς συγχρόνους τοῦ Περικλέους! Πόθεν αἱ
μεγάλαι αὗται διαφοραί, αἱ ἀκατάπαυστοι
αὗται ἀλλοιώσεις τῶν ἀνθρώπων; Διατί ἐν-
ταῦθα μὲν ἐλεύθεροι, πεφωτισμένοι εὐδαί-
μονες λαοί, ἐκεῖ δὲ ἄθλια μυστρά στίφη δού-
λων, καὶ πάντα ταῦτα ἐν ποικίλῃ ἀναμίξει
καὶ ποικίλῳ παραλλασσοῦσιν ἀκολουθίᾳ κα-
τά τε τὸν χρόνον καὶ τὸν τόπον;

Ἡ ἀνατροφή τοῦ ἀνθρώπου ἥτοι ἡ ἀνά-
πτυξις ἢ ἡ παράλυσις καὶ ἡ ποικίλη διεύ-
θυσις τῶν ἐν αὐτῷ λανθανουσῶν δυνάμεων
εἶναι προῖον μυρίων φυσικῶν καὶ ἠθικῶν ἐπι-
δράσεων, μυρίους ἐπιδεχόμενων συνδυασμούς.

Αἷτια φυσικὰ ἐπιδρῶσιν ἠθικῶς ἐπὶ τὸν
ἄνθρωπον καὶ αἷτια ἠθικὰ ἔχουσιν ἐπιβροχὴν
ἐπὶ τὴν φυσικὴν διάπλασιν αὐτοῦ, καὶ πολ-
λάκις οἱ ὅροι τῆς τύχης καὶ τῆς καταστά-
σεως τῶν λαῶν εἶναι συγχρόνως αἷτιον καὶ
αἷτιατόν, ἐξαρτώμενοι ἀμοιβαίως ἀπ' ἀλλή-
λων καὶ ὄντες εἰς πολυειδεῖς πρὸς ἀλλήλους
ἀναφορὰς ἀμοιβαίας ἐπιδράσεως. Μεταξὺ
τῶν φυσικῶν ἐπενεργειῶν διακρίνεται κυρίως
ἡ τοῦ κλίματος. Οὐ μόνον τοῦ σώματος,
ἀλλὰ καὶ τῆς ψυχῆς τοῦ ἀνθρώπου ἡ διά-
πλασις ἐξαρτᾶται κατὰ μέγα μέρος ἀπὸ
τοῦ κλίματος. Ὁ τρόπος τοῦ διανοεῖσθαι
καὶ συναισθάνεσθαι, αἱ ἀπολαύσεις καὶ αἱ
φροντίδες καὶ αὐτὴ ἡ πολιτεία καὶ ἡ θρησ-
κεία ὑπέκρουσι τὸ πλεῖστον εἰς τὴν ἐπιβροχὴν
τοῦ κλίματος. Ἀρμοδιώτατον πρὸς ἀνά-
πτυξιν καὶ ἐξευγένισιν τῆς ἀνθρωπίνης φύ-
σεως εἶναι τὸ μέτριον κλίμα, καὶ οὐδεὶς, ὡς
λέγει ὀρθῶς ὁ Schloeser, ἔτι ἐφάνη μέγας ἄ-
νθρωπος μεταξὺ τῶν δύο τροπικῶν κύκλων οὔτε
ἐν τοῖς ἐγγύς τῶν πόλων τόποις.

Ἀλλὰ καὶ ἡ γεωγραφικὴ θέσις χώρας τι-
νός, τὸ ἔδαφος αὐτοῦ, τὰ προϊόντα, ἅτινα
παρέχει τοῖς κατοικοῖς πρὸς διατροφήν, δύ-
νανται νὰ περιληφθῶσιν ἐν τῷ κλίματι,
κατὰ τὴν εὐρυτέραν τῆς λέξεως ἔννοιαν.
Ἀλλὰ πολὺ περισσότερον τῶν φυσικῶν ἐπι-
δρῶσιν ἐπὶ τὸν ἄνθρωπον αἷτια ἠθικὰ καὶ
μάλιστα πάντων ἡ κοινωνία, τὴν ὁποίαν
δικαίως καλεῖται μητέρα τῆς ἀνθρωπίνης ἀ-
ναπτύξεως. Ἀλλ' ἡ κοινωνία ἢ ἀνατρέφου-
σα τὸν ἄνθρωπον δύναται νὰ ἔχῃ διάφορον
ἐκτασιν, διάρκειαν ἐσωτερικὴν δυνάμιν καὶ
ὀργανισμόν, καὶ ἐκ ποικίλων περιστάσεων
ἐξαρτῶνται αἱ σχέσεις καὶ ἡ ἐπιβροχὴ αὐτῆς.
Πολλὰ τῶν περιστάσεων τούτων προέρχονται
ἀπ' αὐτῆς ταύτης τῆς κοινωνίας καὶ ἐπενεργ-
οῦσιν αὐθις ἐπ' αὐτὴν αὐξάνουσιν καὶ ρυθ-
μίζουσιν ἢ παραλύουσιν καὶ διαφθείρουν
αὐτήν· εἶναι δὲ αὗται ὁ βίος ἥτοι τὸ τοῦ βίου

ἐπιτήδευμα, ἡ πολιτεία, ἡ θρησκεία καὶ τὰ ἔθιμα.

Ὁ βίος ἰσοδυναμεῖ σχεδὸν πρὸς τὸν τρόπον τῆς διατροφῆς τοῦ ἀνθρώπου, διότι τὸ πρῶτιστον ἀντικείμενον τοῦ βίου εἶναι αὐτὴ ἡ τροφή, ὁ δὲ τρόπος τῆς διατροφῆς ἔχει θαυμασίαν ἐπενέργειαν ἐπὶ τε τὸν φυσικὸν καὶ τὸν ἠθικὸν ἄνθρωπον. Ὁ πρῶτος καὶ ἕνεκα τούτου τοῖς παντελῶς ἀναπτύξεως στερωμένοις λαοῖς ἰδιάζων βίος εἶναι ἡ θήρα καὶ ἡ ἀλιεία· ὁ θηρευτὴς εἶναι τοσοῦτον ἄγριος καὶ ἀκοινωνήτος, ὅσον τὸ ἀρπακτικὸν θηρίον, ὁ δὲ διὰ τῆς ἀλιείας τρεφόμενος ἦττον μὲν ἄγριος τούτου, ἀλλὰ καὶ ἀσθενέστερος καὶ εὐηθέστερος, διότι ἡ ἀλιεία δεῖται ἥττονος δυνάμεως καὶ πανουργίας ἢ ἡ θήρα. Τὸ πρῶτον βῆμα πρὸς ἀνάπτυξιν εἶναι ἡ κτηνατροφία, ἥτις βεβαίως ἀναλόγως τοῦ διαφόρου εἶδους τῶν δαμαζομένων ζώων διαφόρους παράγει ἐπενεργείας, ἐν γένει ὅμως συντείνει εἰς τὴν μείζονα προσέγγισιν τῶν ἀνθρώπων πρὸς ἀλλήλους, πρᾶττει πως τὰ ἦθη καὶ ἐπιφέρει τὴν ἰδρύσιν τῶν πρώτων θεσμῶν τῆς κοινωνίας. Ἡ γεωργία πρῶτον τίθησι τέρμα εἰς τὴν βαρβαρότητα, διατρέφουσα πολλοὺς ἀνθρώπους ἐν μικρῷ χώρῳ, καθιστῶσα ἀναγκαίαν τὴν ἀμοιβαίαν αὐτῶν πρὸς ἀλλήλους βοήθειαν καὶ ἀπαιτοῦσα ἐργασίαν, τάξιν, εἰρήνην καὶ δίκαιον, ἥτοι κοινωνικοὺς θεσμοὺς, κυβένησιν καὶ νόμους. Ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἔτι ἀνώτεροι βῆμα ἀναπτύξεως· οὗτοι δὲ εἶναι ἡ βιομηχανία καὶ τὸ ἐμπόριον, ἅτινα ἀναπληροῦσι τὸ ἐνδεὲς τῆς γεωργίας, παρέχοντα εἰς τὰ προϊόντα αὐτῆς μείζονα ἀξίαν διὰ τῆς πολυειδοῦς ἐπεργασίας αὐτῶν. Ἐντεῦθεν τὰ δύο ταῦτα ἐπιτηδεύματα εἶναι συνήθως τεκμήρια ἀνωτέρου πολιτισμοῦ παρ' ἅπασιν τοῖς λαοῖς· δι' αὐτῶν λαοὶ καὶ ἄτομα ἔρχονται εἰς πολυειδῆ πρὸς ἀλλήλους ἐπαφὴν, αὐταὶ παρέχουσι τὴν ἀνεξάντλητον ὕλην εἰς τὰς τέχνας καὶ ἐπιστήμας, διαδίδουσαι ἰδέας καὶ γνώσεις καὶ ἐφευρέσεις οὐχ ἥττον ἢ προϊόντα φυσικά, καὶ ἐξεγείρουσαι οὕτω πᾶσαν δύναμιν καὶ εὐφυΐαν.

Οὐχὶ ὀλιγώτερον ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τὸ τῆς πολιτείας εἶδος. Πανταχοῦ κυβένησις καὶ κυβερνῆται, νόμοι καὶ δικασταὶ ἥσκησαν τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν κατάστασιν τῶν λαῶν. Ἐκ τούτων ἐξαρτᾶται τὸ πλεῖστον ἡ εὐημερία ἢ ἡ δυστυχία, ὁ πολιτισμὸς ἢ ἡ βαρβαρότης, ἡ ἰσχὺς καὶ ἡ παραλυσία αὐτῶν, καὶ ἡ ἀνθρωπίνη ἱστορία κατὰ τὰ ἐκφανέστατα αὐτῆς μέρη εἶναι ἱστορία πολιτειῶν καὶ ἀρχόντων.

Ἐπίσης ἰσχυρῶς ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὴν κατάστασιν τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν ἡ θρησκεία, τὸ ἱερώτατον τοῦτο τῆς ἀνθρωπότητος κτῆμα. Διότι πανταχοῦ καὶ πάντοτε, ἐνθα οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπίνως διανοοῦνται καὶ αἰσθάνονται, ἐκεῖ ζῇ ἐν αὐτοῖς ἡ ἰδέα Θεοῦ καὶ ἀθανασίας. Αἱ ἰδέαι δὲ αὗται εἶναι αἱ βάσεις καὶ τὰ στηρίγματα τῆς γενικῆς ἠθικοποιήσεως τοῦ ἀνθρώπου, διότι αὐταὶ ἐνισχύουσι τὴν δύναμιν τοῦ νόμου δι' ὑψηλοτέρων ἐλατηρίων ρυθμίζουσαι τὰς πράξεις ἐκείνας, αἵτινες διαφεύγουσι τὴν ὄψιν τοῦ νομοθέτου ἢ τὸν βραχίονα τοῦ δικαστοῦ. Ἀλλ' ἐπειδὴ αἱ θρησκεῖαι κατὰ τε τοὺς λαοὺς καὶ τοὺς χρόνους ἔχουσι διάφορον καταθαρότητα βαθμὴν, ἐντεῦθεν ἀναλόγως τοῦ χαρακτῆρος καὶ τοῦ πνεύματος, τῶν τύπων καὶ τῆς τάσεως τῆς διδασκαλίας αὐτῶν ἐπιφέρουσιν ἐξευγένισιν ἢ διαθορὰν, φωτισμὸν ἢ σκότος, ἡμέρωσιν ἢ ἀγρίωσιν, εὐτυχίαν ἢ δυστυχίαν. Ταῦτα εἶναι τὰ κυριώτατα αἷτια καὶ συγχρόνως αἱ κυριώταται ὀψεις τῆς διαφόρου καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ δὲν εἶναι τὰ μόνα. Πολλὰ ἀλλοιώσεις ἐξαρτῶνται ἀπὸ τύχης ἢ συμπτώσεως ἀπλῆς. Τοιαύτη ἡ ἐπιρροή, ἣν ἀσχοῦσιν οἱ λαοὶ ἐπ' ἀλλήλους· τοιαῦται καὶ αἱ ἰσχυραὶ ἐπενεργεῖαι ἐπὶ τὰς τύχας τῶν λαῶν αἱ προσερχόμεναι ἀπὸ μεγάλων ἀτομικῶν χαρακτήρων ἢ σπουδαίων ἐφευρέσεων· τοιαύτη ἡ ἐπιρροή, ἣν ἀσχεῖ τὸ καλούμενον πνεῦμα τῆς ἐποχῆς, ἥτοι ἡ ἐπὶ τῶν ἀτομικῶν ἐνεργειῶν εὐνοϊκῶς ἢ δυσμενῶς ἐνεργοῦσα γενικὴ τοῦ κόσμου θέσις καὶ ἰδίως ὁ χαρακτὴρ τῶν ἐν τοῖς διανοήμασι

καὶ πράξεις τῶν λαῶν ἐπικρατουσῶν ἰδεῶν. Πάντα ταῦτα καὶ εἴ τι ἄλλο ἄμεσον ἢ ἔμμεσον ἔχει ἐπιρροὴν ἐπὶ τὰς ἀλλοιώσεις τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς γῆς, ζητεῖ ἡ Γενικὴ ἱστορία ἐν ταῖς εἰδικαῖς καὶ συνάγουσα ἐντεῦθεν τὰ σπουδαιότατα παρίστησιν αὐτὰ ἐν ἁρμο-νικῷ συνδυασμῷ καὶ ἐνότητι. Οὕτως ἐπι-τυγχάνεται ὁ ἄμεσος τῆς ἱστορίας σκοπός, ἥτοι ἡ μετὰ λόγου γνῶσις τῆς τε νῦν καὶ τῆς ἐκάστοτε καταστάσεως τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς Γῆς.

Δύναται τις ἴσως ἐν τούτοις νὰ ἐκτείνῃ ἔτι πορρωτέρω τὸν σκοπὸν τῆς ἱστορίας καὶ νὰ εἴπῃ ὅτι αὕτη σπουδάζει ν' ἀποκαλύψῃ καὶ τὴν μέλλουσαν τοῦ κόσμου κατάστα-σιν· διότι ὡς τὸ παρελθὸν παρήγαγε τὸ ἐνε-στῶς, οὕτω καὶ τὸ ἐνεστῶς ἔχει ἐν τῷ κώλ-πῳ αὐτοῦ τὸ μέλλον. Ἡ σύγκρισις δηλο-νότι τῆς ἀρχικῆς καταστάσεως τοῦ ἀνθρώ-που μετὰ τῆς ἐνεστώσης, ἢ ἐπιθεώρησις τῆς μακρᾶς ὁδοῦ, ἐφ' ἧς διὰ τοσούτων διαφο-ρῶν ἐφθασεν εἰς τὸ σημεῖον, ἐνθα βλέπομεν αὐτὸ σήμερον, δύναται νὰ λύσῃ τὸ μέγα ζήτημα ἂν ἐν συνόλῳ προχωροῦμεν ἢ ὀπι-σθοδρομοῦμεν ἢ διαγράφομεν φαῦλόν τινα κύκλον, πρὸς τούτοις νὰ διδάξῃ ἡμᾶς, ἂν, ὅ,τι βλέπομεν περὶ ἡμᾶς αὐτοὺς, φῶς ἢ σκότος ἀγαθὸν ἢ κακὸν ὑπισχναίται ἐν ἐγ-γυτέρῳ ἢ ἀπωτέρῳ μέλλοντι, καὶ ἐντεῦθεν νὰ καταστήσῃ ἡμῖν δυνατόν νὰ νοήσωμεν τίνας ὀφείλομεν νὰ τρεπώμεθα ὁδοὺς καὶ τίνας ν' ἀποφύγωμεν, ἵνα ἐπιτύχωμεν πραγ-ματικῶς ἐκείνου, ὅπερ ἡ ἡμετέρα φύσις πα-ροτρύνει καὶ ἐπιτρέπει νὰ ἐλπίζωμεν.

Ἐντεῦθεν καταφαίνεται σαφῶς ἡ διακε-κριμένη θέσις, ἣν κατέχει ἡ Γενικὴ ἱστορία ἐν τοῖς λοιποῖς εἶδεσι τῆς ἱστορίας. Ὅ,τι ἐν γένει δύναται τις νὰ εἴπῃ περὶ τῆς ὠφε-λιμότητος τῆς ἱστορίας, τοῦτο ἀληθεύει ἰδίως περὶ τῆς Γενικῆς ἱστορίας, ἥτις εἶναι ἡ μεγίστη, ἡ σπουδαιότατη καὶ ἡ διδακτι-κωτάτη ἱστορία. Ἄνευ αὐτῆς πᾶσαι αἱ εἰ-δικαὶ ἱστορίαι ἢ εἶναι ἀκατανόητοι, ἢ εἰς δευτερεύοντας μόνους σκοποὺς χρήσιμοι· ἄ-νευ ταύτης δὲν δυνάμεθα νὰ ὑψωθῶμεν εἰς τὸ ὑψηλὸν ἐκεῖνο σημεῖον, ὅπου ἐν τῷ χώ-

ρῳ τῷ ἱστορικῷ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸ ἀληθὲς σπουδαῖον καὶ μαθήσεως ἄξιον ἀπὸ τοῦ ἥττον σημαντικοῦ. Αἱ ἐκ τῆς σπου-δῆς τῆς ἱστορίας προερχόμεναι ὠφέλειαι εἶναι γενικαὶ ἢ μερικαί. Ἐκτὸς δὲ τῶν πολ-λῶν ὠφελειῶν, αἱ παρέχει αὕτη εἰς τὰς πλείστας τάξεις τῆς κοινωνίας, τοῖς πλεί-στοις κλάδοις τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέ-χνης, διεγείρει καὶ τι ὅλως γενικὸν καὶ ὑ-ψηλὸν καθαρῶς ἀνθρώπινον ἐνδιαφέρον καὶ ἀσκεῖ τὴν μεγίστην ἐπιρροὴν ἐπὶ τὴν μόρ-φωσιν τῆς διανοίας καὶ τοῦ αἰσθήματος. Αἰσθημὰ τι ὅλως φυσικὸν ἢ μάλλον ἀνάγκη φυσικὴ ἔλκει ἡμᾶς πρὸς τὴν ἱστορίαν. Ἡ φαντασία ἡμῶν διατρίβει ἡδέως εἰς τὰς εἰκόνας τοῦ παρελθόντος καὶ τὸ θυμικὸν ἡ-δέως διατίθεται δι' αὐτοῦ. Ἡ δὲ κλίσις αὐ-τῇ ἔγκειται ἐν αὐτῇ τῇ τοῦ ἀνθρώπου φύ-σει, ἥτις πανταχοῦ, ἐνθα ἐμφανίζεται ἀδιά-φθορος καὶ ἐν τινι ἀναπτύξεως βαθμῷ, ἐκ-δηλοῦται δι' αἰσθήματος συμπαθείας καὶ ἀγαπᾷ καὶ ἐκτιμᾷ ἑαυτὴν οὐχὶ ἐν τῇ ἀπο-μονώσει τοῦ ἐγὼ αὐτῆς, ἀλλ' ἐν τῷ συνό-λῳ τοῦ γένους. Διὰ δὲ τῆς σπουδῆς τῆς ἱ-στορίας ἀνανεοῦται καὶ ἀναζωογονεῖται ἐν τῷ ἀτόμῳ ὁ καθολικὸς τοῦ γένους βίος· διό-τι ἡ πνευματικὴ κτῆσις ἐκάστου ἐνεστώτος στηρίζεται ἐπὶ τῆς τοῦ παρελθόντος. Διὰ τῆς ἱστορίας μόνον δυνάμεθα νὰ νοήσωμεν τί εἶναι ἀληθές, μόνιμος καὶ αἰώνιος ἀν-θρωπίνη φύσις ἐν μέσῳ τοσούτων τυχαίων μεταβολῶν, τοσούτων ποικίλων ἰδιοτήτων τοῦ χρόνου καὶ τοῦ τόπου. Ὁ μὴ εἰδὼς τὴν ἱστορίαν εἶναι ξένος ἐπὶ τῆς γῆς, ξένος πρὸς τὸ γένος αὐτοῦ, ξένος αὐτὸς πρὸς ἑαυ-τόν· οὐδὲν αὐτῷ μέλει τῶν ὑψηλῶν συμφε-ρόντων, ὑπὲρ ὧν ἡ ἀνθρωπότης ἀνέκαθεν ἀ-γωνίζεται, καὶ καθόλου ὁ βίος αὐτοῦ εἶναι παθητικὸς καὶ μηχανικὸς. Ὁ δὲ ἀληθὲς τοῦ ἀνθρώπου βίος οὐ μόνον διὰ τῆς ἱστορίας μόνον νοεῖται, ἀλλὰ καὶ δι' αὐτῆς τὸ πλεί-στον ὑπάρχει. Ἄνευ αὐτῆς ἐκάστη γενεὰ ἤθελε πορεύεσθαι τὴν ἰδίαν αὐτῆς ὁδὸν καὶ βαδίζει πάντοτε τὴν αὐτὴν τετριμμένην πορείαν. Ἀλλ' ἡ ἱστορία συνδέει πάσας τὰς γενεὰς εἰς μίαν ἄλυσον, ὡς οὖσα τὸ

διηγεῖς συνειδέσθαι ἐαυτὸ τῆς ἀνθρωπότητος καὶ τῶν λαῶν. Ἡ πείρα πάντων τῶν αἰώνων καὶ ἡ παράδοσις μεθ' ὧν αὐτῆς τῶν θησαυρῶν ἀνήκει εἰς αὐτήν. Αὕτη μεταδίδωσι τὰς γνώσεις, τὰς ιδέας, τὰς ἐφευρέσεις πάντων τῶν χρόνων καὶ λαῶν εἰς τοὺς ἐπερχομένους καὶ καθίστησι δυνατὴν καὶ εὐχερῇ τὴν πρὸς τελειοποίησιν ὁδὸν ἐν παντὶ τῷ γένει, διὸ οὐκ ἀδίκως ἀποδίδεται τῇ Ἱστορίᾳ τὸ ἥμισυ τῶν ἀνθρωπίνων γνώσεων.

Οὐδὲν οἰκτρότερον τῆς θέσεως τοῦ ἀγνοοῦντος τὴν Ἱστορίαν, προκειμένου νὰ κρίνῃ περὶ πραγμάτων τοῦ ἰδιωτικοῦ ἢ δημοσίου βίου. Οὐδὲν δύναται ν' ἀναγινώσκῃ οὗτος βιβλίον ἢ σύγγραμμα ἐννοῶν καὶ ὠφελοῦμενος ἀπ' αὐτοῦ. Πανταχοῦ πλανᾶται ἐν τῷ σκοτεινῷ. Δι' αὐτὸν τὸ μὲν παρελθὸν εἶναι μυστήριον, τὸ παρὸν αἰνίγμα καὶ τὸ μέλλον ὅλως κεκαλυμμένον, προλήψεις δὲ παντοειδῆς τῆς ἀνατροφῆς, τῆς κοινωνικῆς τάξεως, εἰς ἣν ἀνήκει, τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου κωλύουσι τὴν ἐλευθέραν ἐνέργειαν τοῦ πνεύματος αὐτοῦ. Πόσον ὑπέροχος ἵσταται παρὰ τοῦτον ὁ τὴν Ἱστορίαν ἀκριβῶς ἐπιστάμενος! Πρὸ τοῦ βλέμματος αὐτοῦ εὐρεῖα καὶ ἐλευθέρα ἀνοίγεται ἄποψις, ἀφ' ὑψηλῆς σκοπιᾶς θεᾶται οὗτος τ' ἀνθρώπινα πράγματα. Οὐδὲν συμβᾶν δύναται νὰ τὸν ἐκπλήξῃ· διότι οὐδὲν εἶναι καινοφανὲς αὐτῷ. Τὸ παρελθὸν παρέχει αὐτῷ τὴν κλεῖδα τοῦ παρόντος καὶ τὸ κάτοπτρον τοῦ μέλλοντος. Αἶρεται ὁ τοιοῦτος ὑπεράνω τῶν ἀτομικῶν φυλετικῶν, πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν διαφορῶν καὶ ὑψούμενος εἰς τὴν καθολικὴν τοῦ ἀνθρώπου ιδέαν ἐρευνᾷ καὶ κρίνει τὰ πάντα ὡς ἄνθρωπος, ἀποδίδων τὸ ἀνήκον αὐτῷ δίκαιον, *sine ira et studio*, ὡς λέγει ὁ μέγας Ῥωμαῖος ἱστορικός, ἥτοι ἄνευ ὀργῆς καὶ ζήλου ἐξετάζων τὰ τε παλαιὰ καὶ τὰ νέα, τὰ τε οἰκεῖα καὶ τὰ ξένα. Οὐδὲν αὐτῷ ὑπάρχει τραγικὸν ἢ γελοῖον, ἀλλὰ τὰ πάντα σοβαρὰ καὶ σπουδαῖα. Πρὸς τοῦτοις μόνος ὁ τοιοῦτος δύναται νὰ ᾖ ἀγαθὸς πολίτης καὶ ἀληθὴς τοῦ Θεοῦ λάτρης, διότι ἐν μὲν τῇ πολιτείᾳ ἐννοεῖ τὴν ιδέαν καὶ τὸν σκοπὸν τῆς

ἀληθοῦς ἀνθρωπίνης ὑπάρξεως, ἐν δὲ τῇ ἠθικῇ τοῦ κόσμου τάξει, ἣν ἀνακαλύπτει ἐν τῇ Ἱστορίᾳ, ἡ θεότης ἐμφανίζεται αὐτῷ ὡς ἰθύντρια τῶν τυχῶν τοῦ ἀνθρώπου καὶ τοῦ κόσμου.

Ἡ δὲ τοσοῦτον διὰ τῆς Ἱστορίας γενομένη πολυειδὴς ἀνάπτυξις τῆς γνώσεως ἀναγκάως ἐπενεργεῖ ἐπὶ τὸν πρακτικὸν τοῦ ἀνθρώπου βίον, καὶ ἡ Ἱστορία δύναται νὰ θεωρηθῇ διδάσκαλος τῆς φρονήσεως, τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς,

Πεῖρα καὶ γνώσις τῶν ἀνθρωπίνων εἰσὶν αἱ δύο κυριώταται πηγαὶ τῆς φρονήσεως· Ἱστορία δὲ εἶναι τὸ κεφάλαιον τῶν γνώσεων τούτων. Ἡ διδασκαλία τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀρετῆς ἀρύεται τὴν δύναμιν αὐτῆς ἐκ τῆς Ἱστορίας. Ἡ γενικὴ διδασκαλία τῆς ἠθικῆς, αἱ ἀφηρημένοι τοῦ καθήκοντος ιδέαι σπανίως ἐπενεργοῦσιν ἐπὶ τὸν πρακτικὸν ἄνθρωπον, καὶ δὲν δύνανται νὰ ἐλκύσωσι τὴν τούτου προσοχὴν καὶ τὸν σεβασμὸν, ἂν μὴ προσωποποιηθῶσι διὰ παραδειγμάτων· τὰ ὑψηλὰ δὲ ταῦτα σέβας καὶ ἀγάπην ἐμπνέοντα παραδείγματα παρέχει ἡ Ἱστορία, ποιοῦσα οὕτως ἐξ ἀφηρημένου τινὸς συστήματος ἠθικῆς ζωηρὰς εἰκόνας ζώντων προσώπων. Ὁ εἰσερχόμενος εἰς τὴν στοάν ταύτην τῶν μεγάλων καὶ γενναίων ἀνδρῶν πάντων τῶν χρόνων κατέχευται ὑπὸ τοῦ αἰσθηματος τῆς ἀνθρωπίνης ἀξίας, ὑψοῦται ἡ συναίσθησις αὐτοῦ καὶ ἐνθουσιᾷ ἡ δύναμις αὐτοῦ πρὸς ἄμιλλαν.

Μεταξὺ δὲ τῶν εὐγενῶν συναισθημάτων, ἅτινα ἐγείρει καὶ διατρέφει ἡ Ἱστορία, δύο εἰσὶ τὰ ἐκλεκτότατα, συγγενῇ μὲν πρὸς ἀλλήλα, μητέρες δὲ πολλῶν ἀρετῶν, ἥτοι ἡ ἀγάπη τῆς πατρίδος καὶ ἡ ἀγάπη τῆς ἐλευθερίας· οὐ μόνον διότι ἡ Ἱστορία γέμει παραδειγμάτων τοιούτων ἀρετῶν, ἀλλὰ καὶ διότι διὰ τῆς Ἱστορίας μόνον αἱ τοιαῦται ἀρεταὶ φθάνουσιν εἰς τὸν ὑψιστον βαθμὸν τῆς ἀναπτύξεως καὶ δυνάμεως αὐτῶν. Ὁ ξένος πρὸς τὴν Ἱστορίαν τυφλῶς μόνον καὶ ἐξ ἐνστίκτου δύναται ν' ἀγαπᾷ τὴν ἐλευθερίαν ἢ τὴν πατρίδα αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ ἐκ συνειδήσεως καὶ ἐξ ἐπιγνώσεως. τὸ δὲ ἀληθὲς

φιλελεύθερον φρόνημα μόνον ἐκ τῆς Ἱστορίας ἀντλείται, ἥτις διδάσκει, ὅτι ἡ ἐλευθερία εἶναι δυνατὴ εἰς τὸν ἄνθρωπον καὶ πῶς εἶναι δυνατὴ. Ποσάκις τὰ ὀνόματα ἐνὸς Λεωνίδα ἢ Δεκίου Μούσωνος δὲν παρήγαγον ἐνθουσιασμὸν πρὸς ἡρωϊκὰς πράξεις; ἢ ἡ εἰκὼν τοῦ Κάτωνος δὲν ἐστερέωσε τὸ πίπτον φρόνημα τῶν γενναίων τῆς ἐλευθερίας προμάχων! Οὐ μόνον δὲ διδάσκαλος τῆς ἀρετῆς εἶναι ἡ Ἱστορία, ἀλλὰ καὶ αὐστηρὸς καὶ ἀδέκαστος κριτὴς τῶν ἀνθρωπίνων, ἄνευ εὐνοίας, ἄνευ πάθους, ἄνευ φόβου ἢ ἐλπίδος ἐξελέγχουσα τὰς πράξεις καὶ τὰς μαρτυρίας, καὶ ἀπονέμουσα τὸ προσῆκον ἐκάστω, ἔπαινον ἢ ψόγον. Ἐπειδὴ δὲ ὁ πρὸς τὴν ὑστεροφημίαν καὶ τὴν ἀθανασίαν πόθος εἶναι γενικὴ τοῦ ἀνθρώπου τάσις, τὸ βλέμμα τοῦ ἀδεκάστου τούτου κριτοῦ πολλάκις ἐπίκρανε τοὺς θριάμβους τῶν εὐτυχῶν κακούργων, παρώρμησεν αὐτοὺς, τοῦλάχιστον ἐξωτερικῶς, πρὸς ἀγαθὰς πράξεις καὶ ἐπὶ νώρθωσε τὸ φρόνημα τοῦ προσβαλλομένου ἢ παραβιαζομένου δικαίου καὶ τῆς πασχούσης ἀθωότητος καὶ ἀρετῆς.

Η ΦΥΣΙΣ ΚΑΙ Η ΖΩΗ.

Ο ΗΛΕΚΤΡΙΣΜΟΣ.

(Ἐκ τῶν τοῦ F. Papillon).

Πρῶτος ὁ Γαλλὸς ἀνεκάλυψε τῷ 1794 ὅτι οἱ μῦς τῶν ζώων συστέλλονται ἐπὶ ἀπλῇ μετάλλων τινῶν προσψύσει. Διεστίνετο, ὅτι ἡ πρόσψαυσις αὕτη προκαλεῖ τὴν κένωσιν ρευστοῦ, ἐν αὐτοῖς τοῖς ζώοις ὑπάρχοντος. Ἐντεῦθεν σπουδαῖαι ἠγέρθησαν συζητήσεις ἐν ταῖς φυσιολογικαῖς σχολαῖς. Ἐνῆργησαν ἄπειρα πειράματα, ὧν τὸ σπουδαιότερον εἶναι τὸ συνδεόμενον μετὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ Βόλτα. Ἀντιθέτου πρὸς τὸν Γαλ-

(ΟΜΗΡΟΣ ΦΥΛ. ΙΒ΄.)

βάνην ιδέας ὁ Βόλτας ὑπεστήριζεν, ὅτι ὁ ἡλεκτρισμὸς, ὁ προκαλὼν τὰς συσταλάς τῶν μυῶν, μακρὰν τοῦ νᾶ ἐνυπάρχει εἰς τὰ ὄργανα ταῦτα, εἰσάγεται ἐν αὐτοῖς διὰ τῶν μετάλλων, διὰ τῶν ὁποίων τὰ θίγομεν. Καὶ πρὸς ἀπόδειξιν τούτου κατεσκεύασε τῷ 1800 τὴν Βολταϊκὴν λεγομένην στήλην, μηχανὴν, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ συνένωσις δύο διαφόρων μετάλλων γίγνεται πηγὴ ἄφθονος ἡλεκτρικοῦ ρευστοῦ. Ἦσαν ἀμφότεροι μεγάλου νοὸς ἄνδρες, κατὰ βάθος γνωρίσαντες τὴν φυσικὴν καὶ φυσιολογίαν, ἀπὸ δὲ τῶν ἀνακαλύψεων τῶν ἄρχεται ἡ θαυμασιωτέρα ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῶν ἐπιστημῶν κίνησις, ἐν πλήρει πάντοτε ἐνεργείᾳ διατελοῦσα, καὶ—τὸ περιεργότερον—ἀποδεικνύουσα, ὅτι καὶ ὁ Βόλτας καὶ ὁ Γαλλὸς εἶχον δίκαιον. Ὑπάρχει καὶ ἐν τοῖς ζώοις ἡλεκτρισμὸς, ὅπως διεστίνετο ὁ Γαλλὸς, ἐπίσης δὲ καὶ ὁ ἡλεκτρισμὸς ὁ ὑπὸ αἰτίων ἐξωτερικῶν παραγόμενος ἔχει ἐπιρρῶν ἐπὶ τῶν ζώων, ὅπως ὑπεστήριζεν ὁ Βόλτας. Ἐκ τῆς βαθείας δὲ γνώσεως τῶν δύο τάξεων τῶν φαινομένων τούτων ἡ νεωτέρα ἐπιστήμη ἀρύεται διαφόρους τρόπους πρὸς θεραπείαν πολλῶν ἀσθενειῶν διὰ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ. Ἐπομένως ἂν τις καταδείξῃ ὅποια ὑπάρχουσι σχέσεις μετὰ τοῦ ἡλεκτρισμοῦ καὶ ζωῆς, θέλει ἐν πρώτοις ἰδεῖ, ὅτι ὁ ἐν τοῖς ζώοις ὑπάρχων ἡλεκτρισμὸς εἶναι ἰσοδύναμος πρὸς τὴν θερμότητα, θέλει δ' ἀκολουθῶς ἀπαδείξει ὅποια ἡ ἐνέργεια τοῦ ρευστοῦ τούτου ἐπὶ τοῦ ὁργανισμοῦ, εἴτε ὑγιοῦς, εἴτε ἐν νοσηρᾷ καταστάσει εὐρισκομένου.

Α΄.

Οἱ ἰχθυοὶ εἶναι οἱ ἀσθεντικώτεροι τῆς ὑπάρξεως ζωικοῦ μαγνητισμοῦ μάρτυρες. Ἡ νάρκη, ὁ μύρμηρος, ὁ μαλακοπτέρυξ, ἡ γλανίς, ὁ λειόβατος, ὁ γύμνωτος (*gymnote*), οἰκοθεν ἀναπτύσσουσι ποσότητα ἡλεκτρικοῦ παλλοῦ ἢ ἥττονος λόγου ἀξίαν. Τὸ ρευστὸν τοῦτο, κατὰ βούλησιν τοῦ ζώου παραγόμενον, ὁμοιάζει μὲ τὸ τῶν συνήθων ἡλεκτρι-